

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHINING SAMARALI VOSITASI — O‘YINGA ASOSLANGAN TA’LIM

Djabborova Nigoraxon Qo'shoqboy qizi

Farg‘ona viloyati Rishton tumani

24-Davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti direktor o‘rinbosari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22690292>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 8-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 9-sentabr 2026-yil

Annotatsiya.

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirishda o‘yinga asoslangan ta’limning ahamiyati, pedagogik imkoniyatlari va amaliy qo‘llash usullari yoritilgan. O‘yin maktabgacha yoshdagi bolaning tabiiy faoliyati bo‘lib, u orqali bolalarda bilish, muloqot, ijodkorlik, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, jamoada ishlash va ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi. Maqolada didaktik, harakatli, syujetli-rolli, qurish-yasash, ijodiy va qoidali o‘yinlardan ta’lim jarayonida foydalanishning samarali yo‘llari bayon etilgan. Shuningdek, tarbiyachining o‘yinni tashkil etishdagi roli, rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati hamda o‘yin orqali maktabga tayyorgarlikni kuchaytirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar:

maktabgacha ta’lim, bola rivojlanishi, o‘yin, o‘yinga asoslangan ta’lim, didaktik o‘yin, syujetli-rolli o‘yin, ijodkorlik, muloqot, rivojlantiruvchi muhit, tarbiyachi.

Kirish:

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning atrof-muhitni anglashga bo‘lgan qiziqishi ortadi, mustaqil fikrlashga dastlabki ehtiyoj paydo bo‘ladi, nutqi rivojlanadi, tengdoshlari bilan munosabatga kirishish va turli faoliyatlarda ishtirok etish ko‘nikmalari shakllanadi. Maktabgacha ta’lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biri bolani maktab ta’limiga tayyorlash bilan bir qatorda uning jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan rivojlanishini ta’minlashdan iborat. Bunda bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos ta’lim metodlarini tanlash katta ahamiyatga ega. Shu sababli bugungi maktabgacha ta’lim jarayonida o‘yinga asoslangan ta’lim alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Ta’lim mazmunini o‘yin bilan uyg‘unlashtirish bolalarning mashg‘ulotlarga qiziqishini oshirish, bilimlarni faol o‘zlashtirish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi.

O‘yinga asoslangan ta’lim tushunchasi

O‘yinga asoslangan ta’lim — ta’limiy maqsadlarga erishishda o‘yin faoliyati, o‘yin vaziyatlari, qoidalar va topshiriqlardan foydalanishga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Bunday ta’limda bola tayyor ma’lumotni faqat tinglovchi sifatida qabul qilmaydi, balki faol ishtirokchi sifatida bilimni egallaydi. O‘yinga asoslangan ta’limning muhim jihati shundaki, bola ta’lim jarayonida o‘zini erkin his qiladi. U topshiriqni bajarish davomida xatoga yo‘l qo‘yishi, qayta urinib ko‘rishi, savol berishi va o‘z yechimini taklif qilishi mumkin. Bu esa bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchning shakllanishiga yordam beradi.

O‘yin orqali tashkil etilgan ta’lim jarayonida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishini oshirish;
- mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- nutq va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish;
- diqqat va xotirani rivojlantirish;
- tasavvur va ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash;
- jamoada hamkorlik qilishga o'rgatish;
- oddiy muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmasini rivojlantirish;
- harakat faolligini ta'minlash;
- ijtimoiy va axloqiy sifatlarni shakllantirish.

Demak, o'yin ta'lim mazmunini bolaga yetkazishning tabiiy va qiziqarli vositasi bo'lib xizmat qiladi.

O'yinning bola rivojlanishidagi ahamiyati

Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining asosiy turlaridan biri o'yin hisoblanadi. O'yin bolaning nafaqat bilim olishiga, balki uning shaxsiy sifatlari rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi.

1. Aqliy rivojlanish: O'yin davomida bola taqqoslaydi, guruhlaydi, sanaydi, kuzatadi va xulosa chiqaradi. Masalan, "Ortiqchasini top", "Shaklni top", "Nechta?", "Rangiga qarab ajrat" kabi didaktik o'yinlar orqali elementar matematik tasavvurlar rivojlantiriladi.

Bunday o'yinlar bolaning mantiqiy fikrlashiga yordam beradi. Bola predmetlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashni o'rganadi.

2. Nutqiy rivojlanish: Syujetli-rolli va nutqiy o'yinlar bolaning lug'at boyligini kengaytiradi. "Do'kon", "Shifokor", "Mehmon kutamiz", "Sayohat", "Oila" kabi o'yinlarda bolalar turli vaziyatlarda muloqot qiladilar. Tarbiyachi o'yin jarayonida bolalarga savollar berish, to'liq gap tuzishga undash, yangi so'zlarni qo'llash va suhbatni davom ettirish imkoniyatini yaratadi.

3. Ijtimoiy rivojlanish: O'yin jamoada harakat qilishni o'rgatadi. Bola o'yin davomida navbat kutish, qoidalarga rioya qilish, sherigining fikrini tinglash, kelishish va hamkorlik qilishni o'zlashtiradi. Bu ko'nikmalar bolaning kelgusidagi ijtimoiy hayoti uchun muhim poydevor hisoblanadi.

4. Hissiy rivojlanish: O'yin bola uchun o'z his-tuyg'ularini ifodalash imkonini beradi. Bola quvonch, hayajon, qiziqish kabi hislarni boshdan kechiradi. O'yin jarayonidagi muvaffaqiyatlar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashi mumkin.

5. Jismoniy rivojlanish: Harakatli o'yinlar bolalarning chaqqonligi, muvozanati, tezkorligi va umumiy harakat faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. "Quvnoq estafeta", "Kim tez topadi?", "Rangni top" kabi harakatli o'yinlarni ta'lim jarayoniga kiritish mumkin.

O'yinga asoslangan ta'limning asosiy turlari

Maktabgacha ta'limda turli o'yinlardan foydalanish mumkin. Har bir o'yin turi o'zining pedagogik maqsadiga ega.

Didaktik o'yinlar: Didaktik o'yinlar muayyan bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratiladi. Ular yordamida bolalarga rang, shakl, kattalik, miqdor, vaqt, fazo, tovush, harf va boshqa tushunchalar o'rgatiladi.

Masalan: "Rangini top" o'yinida bolalarga turli rangdagi predmetlar beriladi. Tarbiyachi ma'lum rangni aytadi, bolalar esa shu rangdagi predmetni topadilar.

"Shaklni top" o'yinida doira, kvadrat, uchburchak kabi geometrik shakllar bilan ishlanadi.

"Sanab ko'r" o'yinida bolalar predmetlarni sanaydilar va son bilan miqdor o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga harakat qiladilar.

Syujetli-rolli o'yinlar: Syujetli-rolli o'yinlar bolalarning ijtimoiy tajribasini boyitishda muhim vosita hisoblanadi. Bola o'yin davomida kattalar faoliyatiga taqlid qiladi va turli ijtimoiy rollarni bajaradi.

Masalan: "Shifoxona"; "Do'kon"; "Oila"; "Bog'cha"; "Mehmon kutamiz"; "Kasblar"; "Sayohat".

Bunday o'yinlarda bolalar o'zaro suhbatlashadilar, rollarni taqsimlaydilar va umumiy syujet asosida harakat qiladilar.

Harakatli o'yinlar: Harakatli o'yinlar bolalarning jismoniy faolligini oshiradi. Ularni jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida, sayr vaqtida yoki ta'limiy faoliyatlar orasidagi qisqa dam olish jarayonida tashkil etish mumkin.

Qurish-yasash o'yinlari: Qurish-yasash o'yinlarida bolalar kubik, konstruktor, lego va boshqa materiallardan foydalanib turli obyektlarni yaratadilar.

Masalan, "Uy quramiz", "Ko'prik yasaymiz", "Shahar barpo qilamiz" kabi o'yinlar bolalarda fazoviy tasavvur, ijodkorlik, rejalashtirish va mayda motorikani rivojlantiradi.

Tarbiyachining o'yinga asoslangan ta'limdagi roli

O'yinga asoslangan ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan tarbiyachining o'yinni qanday tashkil etishiga bog'liq. Tarbiyachi o'yinni shunchaki bolalarning erkin faoliyati sifatida qoldirib ketmasdan, unda ta'limiy maqsadni ham ko'zda tutishi lozim.

- Tarbiyachi: 1. o'yinning maqsadini belgilaydi;
2. bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga oladi;
3. kerakli materiallarni tayyorlaydi;
4. o'yin qoidalarini sodda va tushunarli tushuntiradi;
5. bolalarni faol ishtirok etishga undaydi;
6. zarur holatda yordam beradi;
7. bolalarning mustaqilligini qo'llab-quvvatlaydi;
8. o'yin yakunida qisqa xulosa qiladi.

Tarbiyachi o'yin davomida barcha bolalarning ishtirok etishiga imkon yaratishi kerak. Ayniqsa, tortinchoq yoki kamroq faol bolalarni ham jarayonga jalb qilish muhim.

O'yinga asoslangan ta'limda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati

Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhit bolalarning mustaqil faoliyat olib borishlari uchun qulay sharoit yaratishi kerak. O'yinchoqlar, didaktik materiallar, konstruktorlar, kitoblar, rasmlar va boshqa vositalar bolalarning yoshiga mos bo'lishi maqsadga muvofiq.

Rivojlanish markazlarida o'yinga asoslangan faoliyatlarni tashkil etish ayniqsa samaralidir. Masalan: Til va nutq markazida — rasmlar asosida hikoya tuzish, so'z topish, savol-javob va rolli suhbatlar. Qurish-yasash va matematika markazida — shakllarni ajratish, sanash, taqqoslash, konstruktorlardan foydalanish. San'at markazida — rasm chizish, bo'yash, loy yoki plastilindan obrazlar yaratish. Fan va tabiat markazida — tabiat hodisalarini kuzatish, oddiy tajribalar, predmetlarni guruhlash va taqqoslash.

Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazida — ertaklarni sahnalashtirish, kasblarga oid rolli o'yinlar, turli obrazlarni ijro etish. Bunday muhit bolaning tanlash, izlanish va mustaqil faoliyat olib borish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'yin orqali maktabga tayyorgarlik

O'yinga asoslangan ta'lim bolalarni maktabga tayyorlashda ham muhim ahamiyatga ega. Maktabga tayyorgarlik faqat harf va raqamlarni bilish bilan cheklanmaydi. Bola tinglash, topshiriqni tushunish, mustaqil harakat qilish, tengdoshlari bilan muloqot qilish, diqqatini jamlash va boshlangan ishni yakunlash kabi ko'nikmalarga ham ega bo'lishi kerak. O'yinlar ushbu ko'nikmalarni tabiiy tarzda shakllantirish imkonini beradi. Masalan, "O'qituvchi va o'quvchi" syujetli-rolli o'yini orqali bolalar maktab muhitiga oid tasavvurlarini boyitadilar. "Topshiriqni bajar" didaktik o'yini esa bolaning ko'rsatmani tinglash va ketma-ket bajarish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Matematik o'yinlar orqali sanash, taqqoslash, guruhlash va miqdoriy munosabatlar haqidagi dastlabki tasavvurlar mustahkamlanadi.

Nutqiy o'yinlar orqali bola o'z fikrini aniq ifodalashga, savolga javob berishga va suhbatda ishtirok etishga o'rganadi.

Amaliy o'yin namunasi: "Sehrli xaltacha" o'yini

Maqsad: bolalarda predmetlarning shakli, kattaligi va xususiyatlarini ajratish, nutqini rivojlantirish.

Kerakli jihozlar: xaltacha va turli shakldagi predmetlar.

O'yin jarayoni: tarbiyachi xaltachaga turli predmetlarni joylashtiradi. Bola xaltachaga qo'lini solib, predmetni ushlab ko'radi va uning qanday predmet ekanligini taxmin qiladi. Keyin predmetni chiqarib, uning nomi, shakli, rangi va boshqa xususiyatlarini aytadi.

Ta'limiy ahamiyati: o'yin orqali bolaning sezgi organlari, tafakkuri, nutqi va diqqatini rivojlantirish mumkin.

"Kimning ovozi?" o'yini

Tarbiyachi turli hayvonlarning ovozigga taqlid qiladi. Bolalar ovoz qaysi hayvonga tegishli ekanini topadilar. Keyin hayvonning nomini aytadilar va u haqida qisqa gap tuzadilar.

Bu o'yin bolalarning eshitish diqqati va nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'yinga asoslangan ta'limning pedagogik samarasi

O'yin bilan uyg'unlashtirilgan ta'lim jarayoni bolalarning faol ishtirokini ta'minlashga yordam beradi. Bola o'yin davomida bilimni amalda qo'llaydi. Natijada o'zlashtirilgan tushunchalar bola uchun mazmunliroq bo'lishi mumkin. O'yin:

- ta'lim jarayonini jonlantiradi;
- bolalarning qiziqishini oshiradi;
- bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'laydi;
- muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi;
- ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlaydi;
- mustaqillikni rivojlantiradi;
- jamoaviy faoliyatga tayyorlaydi.

Shuning uchun tarbiyachi har bir mashg'ulotda o'yindan foydalanishning o'rinli shaklini tanlashi kerak. O'yin ta'lim maqsadiga xizmat qilishi, bolaning yoshiga mos va tushunarli bo'lishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining samarali vositalaridan biri — o'yinga asoslangan ta'limdir. O'yin bolaning tabiiy ehtiyojlariga mos kelgani sababli ta'lim jarayonini qiziqarli, faol va mazmunli tashkil etish imkonini beradi. O'yin orqali bolalarda aqliy, jismoniy, nutqiy, ijtimoiy va ijodiy rivojlanish uchun zarur ko'nikmalar shakllanadi. Didaktik o'yinlar bilimlarni mustahkamlashga, syujetli-rolli o'yinlar ijtimoiy tajribani boyitishga, harakatli o'yinlar jismoniy faollikni oshirishga, qurish-yasash o'yinlari esa ijodkorlik va fazoviy tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. O'yinga asoslangan ta'limni samarali tashkil etish uchun tarbiyachi bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, rivojlantiruvchi muhitni to'g'ri tashkil etishi va har bir o'yinning ta'limiy maqsadini aniq belgilashi lozim. Eng muhimi, bola o'yin jarayonida o'zini erkin va faol his qilishi kerak. Chunki maktabgacha yoshdagi bola uchun o'yin — bu nafaqat quvonch va hordiq, balki bilish, o'rganish, muloqot qilish, ijod qilish va rivojlanish vositasidir. Shunday ekan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yinga asoslangan ta'limdan tizimli va maqsadli foydalanish bolalarning har tomonlama rivojlanishi hamda ularni keyingi ta'lim bosqichiga tayyorlashda muhim pedagogik imkoniyatlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M., A'zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent.
2. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi.
3. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. — Toshkent.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirishga oid qabul qilingan farmon va qarorlar.
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlar faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalar.